

**PREDSTAVY A REALITA – SKÚSENOSTI S DIGITALIZÁCIOU
DEJEPISNÉHO UČIVA A DEJEPISNEJ VÝUČBY
V SLOVENSKEJ REPUBLIKE**

MÁRIA TONKOVÁ

Questions concerning the possibilities of teaching history by audiovisual digital means follow the already developed practice of the preparation of digital teaching aids for natural-science subjects. Visualisation of the perception of reality, including historical reality, is an indisputable fact; both visual representation of reality and audiovisual media have become “lingua franca” of the present. However, such situation points out also another fact. The success of history within the society is not in accord with the confidence of the possibilities of history as science among historians themselves. The demand of media has created a “history industry”; the world of experts is disillusioned by the barriers of history as science.

In the Slovak conditions, apart from many practical technical problems, the application and use of medial forms, means and digital techniques and methods of history teaching is facing also the problems indicating lack of quite precisely or specifically formulated objectives, goals and methods of history education as a whole. It is confronted also with the residual traditional interpretative and reproducing methods of history teaching. In spite of that, there exist more serious attempts to digitalize history curriculum in Slovakia. The project of the National Institute for Education of the Ministry of Education of the Slovak Republic failed because of unclarity of the main objectives of digitalisation. During its existence, however, the history expert team discussed many of important questions regarding the possibilities and objectives of history curriculum. However, the question of diversities between the methodology of digital display of history curriculum and natural-science subjects has not been clearly answered yet.

Key words: history teaching; Slovak conditions; digital mediation; multimedia project for Central European history teaching

Možnosti mediálnych pracovných pomôcok či celej multimedialne spracovanej podoby dejepisného učiva pre vzdelávanie mládeže sú v posledných zhruba desiatich rokoch aj v stredo-európskych krajinách predmetom systematickejšieho, niekedy by sa chcelo povedať až módného, záujmu metodikov, didaktikov dejepisnej výučby i pedagógov pracujúcich priamo v školskom prostredí, hoci Slovensko v tomto kontexte pôsobí najvähovejšie. Nie sú to náhodne vyvolané impulzy, otázky nad vyučovaním histórie, tak ako všetkých spoločenskovedných predmetov novými technickými prostriedkami v podstate len nasledujú skoršie rozvinutú prax prípravy vyučovacích pomôcok prírodovedných disciplín. Bez ohľadu na viac či menej pozitívne alebo ostražité postoje rôznych krídel odbornej verejnosti k celému procesu treba podľa našej mienky vychádzať z neodvratnej skutočnosti, že audiovizuálne médiá sa stali neodmysliteľnou súčasťou života a audiovizuálne prvky podstatnou súčasťou vnímania reality u detí a dospievajúcich – teda tých, ktorým sú určené všetky pripravované učebné materiály. Tento proces sa týka aj prijímania historických dejov, pričom pokračujúca vizualizácia vnímania historickej skutočnosti je takisto v zásade mimo možností aktívnych zásahov pedagógov. Film – a rovnako tak

všetky obrazové stvárnenia skutočnosti – sa stali súčasťou „lingua franca“,¹ takže neznalosť či nepoužívanie (a používanie) ich techník má rovnako ďalekosiahle dôsledky ako stredoveké narábanie s latinčinou. Univerzálny dosah tohto fenoménu počínajúc dvadsiatym storočím vyjadril Gore Vidal výstižnou metaforou, o „jubilejnej desiatej Múze, ktorá z Olympu riadi (tradičných) zvyšných deväť“.² Knižtlač spôsobila v Európe „revolúciu pamäte“, povedané termínom Jacquesa Le Goffa, zvraty spôsobu a foriem „zapamätávania“ tak vo forme individuálnej, ako i kolektívnej spôsobené digitálnymi nástrojmi éry internetu budú, zdá sa, ešte revolučnejšie, pretože pravdepodobne ďalekosiahlejšie a v porovnaní s dynamikou vplyvu kníhtlače priam závrtné.³ Z pohľadu (školského) dejepisu, ktorý o formovanie tejto individuálnej i kolektívnej pamäte vedome a systémovo usiluje, to platí dvojnásobne, aj bez ohľadu na skutočnosť, že v samotnom historickom výskume sa po období prvotného nadšenia (i zaujímavých výsledkov) možnosti počítačov začali hodnotiť oveľa triezvejšie a limity ich využitia začali zužovať do niekoľkých špecifických odvetví výskumu.

Náskok, s ktorým Vidal charakterizoval prevratnú úlohu audiovizuálnych prvkov pri akceptácii okolitého súčasného i minulého sveta v porovnaní s prijatím týchto javov v slovenskom prostredí, vyplýva nielen z vlastností jasnozrivého esejistu a glosátora, ale aj z oveľa prozaickejších príčin a hoci ich na tomto mieste netreba špecificky rozoberať, slovenskú diskusiu o „digitalizácii“ učiva a tradičných vyučovacích metód ovplyvnili veľmi podstatne. V západoeurópskych krajinách sa pochopenie faktu, že audiovizuálne techniky môžu pomôcť prezentovať minulé deje vysoko stimulačným spôsobom odrazilo v množstve teoretických prác a súčasne i konkrétnych pokusov a projektov na ich využívanie prinajmenej od prelomu osemdesiatych a deväťdesiatych rokov 20. storočia; už v prvej polovici deväťdesiatych rokov uplynulého storočia začali pribúdať aj príspevky, ktorými sa medzinárodné európske vzdelávacie inštitúcie a programy pokúsili do problematiky akceptácie nových techník dejepisného vyučovania aktívne včleniť krajiny postkomunistického teritória a ich vzdelávacie inštitúty.

Technologický náskok pri používaní počítačov v širších vrstvách západoeurópskych spoločností, zdá sa, nie je najpodstatnejší. Skúsenosti založené na stabilnejšej čoraz kultivovanejšej základnej „dohode“ o cieľoch metódach a formách dejepisného vyučovania sa v slovenských podmienkach konfrontujú s realitou, v ktorej napriek všeobecným tvrdeniam a deklarovaným zámerom stále naráža na seba viacero protikladných predstáv aj o týchto najvšeobecnejších úlohách školského dejepisu. K tomu sa pridáva, zdá sa že stále neujasnená, a práve v spomínanej „digitalizácii“ veľmi citeľne pocitovaná, legislatíva: vďaka tomu dospievame napríklad do súčasného stavu, keď púhe umiestnenie niektorých učebníc v elektronickej podobe na webové stránky zodpovednej vzdelávacej inštitúcie vyvoláva diskusie spochybňujúce oprávnenosť príslušného kroku z právnej stránky, ani nehovoriac o hlasoch pozastavujúcich sa nad praktickými možnosťami ich využitia v technických podmienkach mnohých slovenských škôl. Pritom už roku 1996 v práci venovanej problematike aktuálneho vzdelávania v krajinách strednej a východnej Európy zaznelo ako plne prirodzené a opodstatnené (a z pohľadu dnešnej situácie priveľmi ambiciózne) očakávanie, že v dobe výziev nových médií učiteľia prevezmú úlohu „sprostredkovateľov medzi študentmi a rôznymi zdrojmi informácií“, že v nových podmienkach budú pôsobiť predovšetkým ako „poradcovia a konzultanti“ svojich žiakov.⁴

¹ VIDAL, G.: *Screening History*. Cambridge 1992, s. 2.

² Tamže.

³ Por. LE GOFF, J.: *Paměť a dějiny*. Praha 2007, s. 94–110.

⁴ SAVOVA, J.: *Education and Teachers in Central and Eastern European Countries:1991–1995*. In: UNESCO International Bureau of Education. Geneva 1996, s. 21. Cit. podľa PINGEL, F.: *UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision*. Paris 2010, s. 38.

Procesuálnu stránku výučby dejepisu na Slovensku v uvedenom období pritom precízne charakterizovala štúdia Júliusa Albertyho uverejnená roku 1997, pozastavujúca sa nad drvivou prevahou používania výkladovo-reproduktívnej metódy výučby – inými slovami spôsobu, keď študent sleduje, ako pracuje učiteľ, a jeho prácu následne napodobní, pri dejepise teda vrátane jednoznačného prijímania „učiteľovho“ hodnotenia toho, čo je (bolo) „dobré“ a „zlé“, „správne“ či „nesprávne“. Autor štúdie vtedy poznamenal, že rovnakým spôsobom sa dejepis vlastne učil už na prvých slovenských gymnáziách.⁵ Pretrvávajúcu prevahu faktografickej stránky dejepisnej výučby, získavania faktografických vedomostí bez vzťahu k rozvíjaniu príslušných zručností a schopností študentov, bez úsilia zamýšľať sa nad tým, ako chápať minulosť, tradície, hodnoty a ich vzťah k súčasnosti však potvrdil aj empirický výskum mapujúci historické vedomie stredoškolskej mládeže, ktorý sme realizovali na Katedre histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského na vzorke zhruba 1900 študentov slovenských stredných škôl o desaťročie neskôr.⁶ Príčiny však netreba hľadať len v chybách či nedostatkoch nastavenia dejepisnej výučby. Jeden z najnovších výskumov úlohy učebníc a kurikula v slovenských podmienkach tento stav nepriamo potvrdzuje aj v širšom kontexte – upozorňuje, že žiaci z učebníc v podstate využívajú len úlohy, ktoré im pomáhajú namemorovať predložený text (38 %), pričom 23,4 % nemá rado, ak im učebnica zadáva samostatnejšie úlohy, 16,4 % odmieta úlohy vyzývajúce niečo urobiť a 8,5 % jednoznačne nechce „náročné a problémové“ úlohy.⁷ Aj ďalšie údaje uvedeného výskumu hovoria o tom, že slovenskí žiaci aj v súčasnosti učivo len memorujú, len päť percent opýtaných aplikuje získané poznatky na nejaký iný problém.⁸ Aby sme však príliš nezovšeobecňovali, zostaňme len pri podobe dejepisného vyučovania. Doterajšie výsledky podľa nás jednoznačne manifestujú náš hlavný pretrvávajúci problém: doteraz sme nedokázali jasne, precízne a hlavne v konkrétnych súvislostiach príslušného dejepisného učiva dešifrovať vzťah faktografických zručností a schopností orientovať sa v nich tak, aby si uvedomovali ich význam v budovaní vlastného hodnotového systému; máme stále problémy s naformulovaním reálnej funkčnosti súčasného dejepisného vzdelávania.

Zmení však (môže zmeniť) audiovizuálna podoba výučby prezentovaný stav? Keďže aj problematika audiovizuálnej formy dejepisu sa na Slovensku spracúva oveľa sporadickejšie než v európskom, ale i českom prostredí, odpovede a návrhy na možnosti využitia mediálnych techník sa takisto objavujú skôr ako súčasť ponúkaných parciálnych ukážok mediálneho zdroja pre tú či onú dejepisnú problematiku než systémové analýzy. Slovenský pedagóg prirodzene môže siahnúť, a z kontaktov s učiteľmi sa dozvedáme, že aj siaha, po rôznych zahraničných webových stránkach; mnohé audiovizuálne projekty rozmanitých vzdelávacích inštitúcií, múzeí atď. vo

⁵ ALBERTY, J.: *Ako vnímam hlavné problémy súčasnej výučby dejepisu v školách v Slovenskej republike*. Zborník Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 1997, č. 4, s. 9–27. Autor precízne zaznamenal, nakoľko bol aj na výberových školách mechanizmus výučby stále založený na tradičnom podobe, t.j. začínal individuálnym alebo frontálnym, ústnym alebo písomným skúšaním v úplnosti zameranom na faktografické vedomosti, pokračoval výkladom nového učiva ako jednostranným tokom informácií občas spestrenom „netradičnejšími“ metodickými vložkami – obrázkom, otázkou, mapou, nasledovalo určenie domácich úloh podľa poznámok či zadaného textu.

⁶ Jeho výsledky bezprostredne po výskume zhodnotil pracovný slovensko-český seminár Súčasný stav historického vzdelania študujúcej mládeže na Slovensku konaný v Bratislave 21.–22. 10. 2005 a medzinárodná konferencia Slovensko v európskej dimenzii vyučovania dejín, ktorá prebehla v Trenčianskych Tepliaciach 1.–3. 12. 2006. Z pohľadu tejto témy odporúčam zhrnutie v príspevku BOCKOVÁ, A.: *Výučba dejepisu ako pedagogický problém. (Pohľad na funkčnosť dejepisného vzdelávania a funkčnosť faktografie)*. In: Letz, R. – Kačírek, L. (edd.): *Verbum historiae*. Diel I. Prešov 2009, s. 23–33.

⁷ REITEROVÁ, Monika: *Učebnica z pohľadu žiaka*. In: Nogová, M. – Reiterová, M. (edd.): *Kurikulum a učebnice z pohľadu pedagogického výskumu*. Bratislava 2009, s. 42.

⁸ Tamže, s. 43.

väčšej či menšej miere sprístupňované na internete sú častokrát spracované renomovanými špecialistami na danú historickú tematiku a – čo je rovnako dôležité – viditeľne podporené dostatočným technickým zázemím odborníkov z informačných technológií. Okrem neustále rastúceho počtu tematických súborov, často unikátnych dokumentárnych filmov či zvukových záznamov prejavov a hlasov významných osobností, sa veľká časť projektov zameriava na podporu osvojaia si historických poznatkov kombináciou textového a audio výkladu s interaktívne spracovanými historickými mapami, ešte ďalšiu skupinu tvoria projekty, ktoré ponúkané učivo dotvárajú didaktickým materiálom na precvičovanie ponúknutej problematiky. Sú to teda projekty, ktoré môžu byť s úspechom využité vo vyučovacej praxi na základných a stredných školách, i pre prípravu budúcich učiteľov na univerzitách (predovšetkým pri vyučovaní didaktiky). Z nášho pohľadu oceňujeme predovšetkým veľkú pozornosť venovanú animovaným historickým mapám, chýbajúce základné znalosti historickej geografie sú jednou z najväčších slabín našich žiakov a študentov pri zmysluplnom funkčnom osvojení si dejepisu. Pri pohľade na takéto mapy pôsobí väčšina historických atlasov používaných na našich školách skutočne beznádejne zastaralo.⁹

Aj u nás však už napríklad existuje relatívne početná ponuka dokumentárnych filmov využiteľná napr. pre výučbu holokaustu na stredných školách; premyslenejšou pomôckou, ukazujúcou ako možno využiť konkrétny dokumentárny film v dejepisnej výučbe, je však v podstate len práca Viliama Kratochvíla, čerpajúca z rovnakej tematiky, žiaľ, autor vysvetľuje svoju metódu len na jedinom filme.¹⁰ V slovenskom prostredí chýba práca, ktorá by parciálnejšie poznatky pretavila do všeobecnejších didaktických návrhov na používanie filmov v edukačnej praxi, širokospektrálnejšie upozornila na opakujúce sa pozitíva i negatíva využívania filmových materiálov, na nevyhnutné pedagogické kritériá, na potrebné odborné predpoklady pre aktívne využívanie filmových ukážok atď. – ale zároveň sa venovala povedzme i zložitým ekonomickým a právnickým právam využívania takýchto zdrojov v edukačnom zariadení. Všetky takéto podklady, poznanie širšieho kontextu elektronizácie výučby v súčasných slovenských podmienkach a z nich vychádzajúce podnety chýbali autorskému kolektívu pokúšajúcemu sa v priebehu roku 2010 pre slovenských žiakov a stredoškolských študentov pripraviť prvú profesionálnu multi-mediálnu podobu aktuálneho dejepisného učiva.

V zahraničných pomôckach navrhujúcich spôsob práce s filmovými zdrojmi sa potrebné postupy obvykle spracúvajú na väčšom množstve filmov tematicky sústredených do skupín ilustrujúcich vybranú dejepisnú problematiku či historický fenomén, pričom súbor obvykle obsahuje aj detailnejší, pre pedagóga neoceniteľný rozbor každého filmu upozorňujúci na všetky konkrétne možnosti jeho využitia v kategóriách zohľadňujúcich základné didaktické kritériá.¹¹ Na všeobecnejšie audiovizuálne možnosti sprístupňovania historickej reality ale i možnosti jej manipulácie zaujímavovo upozorňujú i štúdie Kamila Štěpánka predkladajúce návrhy, ako možno alternatívne využiť ďalšie historické súvislosti okolo vzniku toho ktorého diela.¹² Takéto

⁹ Za všetky vzhľadom na tematický záber využiteľný práve v našich podmienkach uvádzame aspoň webový francúzsky projekt audiovizálneho historického atlasu (avšak v dvojjazyčnej francúzskej i anglickej mutácii) *The Map as History (Animated Maps for a Better Understanding of History)* [online]. Dostupné z: <http://www.the-map-as-history.com/> [cit. 20. 1. 2012].

¹⁰ KRATOCHVÍL, V. et al.: *Dokumentárny film ako školský historický obrazový prameň. Metodické podnety*. Prešov 2008.

¹¹ Pozri napr. CHANSEL, D.: *Europe on-screen. Cinema and the teaching of history*. Strasbourg 2001; tiež PINGEL, F.: *UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision*. Hannover 1999, predovšetkým časť „The Challenge of the New Media“.

¹² ŠTĚPÁNEK, K.: *K ověření účinnosti didaktického videozáznamu v dějepise*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 19, 2003, s. 73–93; ŠTĚPÁNEK, K.: *Zrození evropské integrace*

pomôcky by sa možno mohli stať krokmi vedúcimi k spomínanej žiadanej premene učiteľa z púheho vykladača a interpreta predložených (učebnicových) textov na kvalifikovaného „moderátora a mediátora“ historických procesov analyzovaných samotnými žiakmi.¹³ Neexistencia širšie poňatých slovenských didaktických materiálov pre prácu s filmom pritom kontrastuje so zisteniami Anny Bockovej, že aj u nás je film v jeho rôznych podobách pre učiteľov i žiakov známou i využívanou formou dejepisnej pomôcky.¹⁴

Špecifické audiovizuálne digitálne pomôcky na skvalitňovanie a zatraktívnenie jednotlivých súčastí (dejepisného) učiva však samozrejme ešte neznamenajú učivo systémovo pripravené v digitálnej podobe. Tak ako po etape jednoznačného euforického nadšenia nad rolou digitálnych technológií pri premenách historickej metodológie, pri rozširovaní historického obzoru (sprevádzaného mimo iného úctyhodným počtom nových druhov špecializovaných kvalitných historických periodík), historici triezvejšie vymedzili limity využívania počítačov pre isté typy historického štúdia, treba sa zamýšľať aj nad hranicami a limitmi školskej digitalizovanej podoby historického vzdelávania.¹⁵ České prostredie nás (zaiste oprávnené) presvedča, že práve audiovizuálne prvky pomáhajú prezentovať minulé deje vysoko stimulačným spôsobom, pretože dodávajú prijímateľovi pocit bezprostrednosti, pocit, že priamo vníma myšlienky a náladu dávno zosnulých historických osobností i jednoduchých ľudí.¹⁶ (Tomuto v zásade prisievajú i zahraničné práce spomínané v tomto príspevku.) Ich silná presvedčovací schopnosť by teda mohla napomáhať zvyšovať tak potrebnú empatiu žiakov – vrátane empatie voči rôznym možnostiam pohľadu na jednu a tú istú udalosť (multiperspektivita). Oveľa menej jasné sú však napríklad dôsledky istej „klipovitej“ podoby vizuálneho sprostredkovania historických faktov a ich vplyvu na vnímanie skutočnej reality. Rovnako tak sa len rozbíhajú diskusie pedagógov nad skutočnou interaktivitou sluchového vnímania výkladu a jeho paralelnej vizuálnej prezentácie (to tvrdíme bez ohľadu na všeobecne prijímané tvrdenie o trende modernej doby i súčasného žiaka, ktorý je schopný vykonávať viacero činností naraz). Je tu ešte množstvo ďalších otázok dotýkajúcich sa samotnej povahy histórie, ktoré presahujú tému a možnosti tohto prís-

v hraném historickém filmu? Projektový přístup v kontextu školního dějepisu. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 21, 2006, s. 87–95.

¹³ Spomenutá príručka Dominique Chanselovej pripravila na praktické použitie vo výučbe najnovších dejín päťdesiat dokumentárnych i umeleckých filmov kombinovaním. Za zmienku stojí aj zaradenie Formanovho filmu *Lásky jednej plavovlásky* a *Sedmikrások* Věry Chytilovej, ktoré spracovala ako nesmierne zaujímavé pomôcky pre porozumenie každodennosti komunistických krajín. Z pohľadu našich zámerov – pomôcť dosiahnuť viacvrstevnatosť výkladu toho ktorého historického procesu, začleniť študenta do aktívnej tvorby historickej analýzy diskusiou so spolužiakmi – však upútajú napr. návrhy na prácu s filmom *Konferencia vo Wannsee* Heinza Schirka z roku 1984. I pre prácu s týmto konkrétnym filmom je mimoriadne prínosné, ako autorka pripomína, kontext doby jeho vzniku (film bol súčasťou vlny nemeckých intelektuálnych debát o konečnom riešení židovskej otázky v desaťročí 1970–1980). Návrhy na prácu s filmom premyslene poukazujú na viaceré možnosti jeho využitia (vrátane práce s jazykom filmových predstaviteľov) a ponúkajú priame návrhy na možnosti „režisérskych práce“ študenta s témou.

¹⁴ BOCKOVÁ, A.: *Výučba dějepisu ako pedagogický problém. (Pohľad na funkčnost dějepisného vzdelávania a funkčnost faktografie)*. In: Letz, R. – Kačírek, L. (edd.): *Verbum historiae*. Diel I. Prešov 2009, s. 27.

¹⁵ Pre dejepisnú stránku audiovizuálnych projektov výučby tiež SIEGEL, M. A. – SOUSSA, G. A.: *Inventing the Virtual Textbook*. Newsletter UNESCO International Textbook Research Network, 1994, č. 3, s. 14–20.

¹⁶ Za všetky napr. BENEŠ, Z. – GRACOVÁ, B. – PRŮCHA, J. et al.: *Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. Praha 2008. Bližšie: LABISCHOVÁ, D.: *Výbraná didaktická média a jejich místo ve výuce dějepisu*. In: Beneš, Z. – Gracová, B. – Průcha, J. et al.: *Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. Praha 2008, s. 48. Slovenské prostredie v porovnaní s českým nemá ani zďaleka toľko dejepisných učebných materiálov vydaných na CD, resp. DVD nosičoch, ktoré už možno považovať za audiovizuálne pomôcky, nemôže sa pochváliť ani toľkými webovými stránkami podporujúcimi komunikáciu medzi učiteľmi dejepisu a uvádzajúcimi tradičnejšie i menej tradičné prezentácie rozmanitých historických tém.

pevku, a tak zdôrazníme aspoň „*paradox medzi úspechom histórie v spoločnosti a krízou sveta historikov*“ – práve vďaka mediálnej dobe sa potreba každej spoločnosti založiť na niečom hľadanie svojej vlastnej identity a čerpať z nejakého „reálneho imaginára“ (Jacques Le Goff) vťahla do mechanizmu konzumnej spoločnosti; kým však dopyt médií vytvoril „priemysel histórie“, svet špecialistov si uvedomuje predovšetkým limity a neistoty novej histórie, rozčarovanie ľudí z drsnej reality žitých dejín a skutočnosť, že všetky snahy o racionalizáciu historických procesov, o zaistenie väčšieho vplyvu nad ich priebehom narážajú na neprekonateľné bariéry, pričom sklamanie z možnosti deterministického modelu historického výkladu, kvantitatívnej historickej analýzy i štruktúrálnej analýzy sa pochopiteľne odrážajú nielen aj v úvahách a nejednoznačných odpovediach na otázku o spôsoboch výkladu dejepisného učiva, ale v extrémnej podobe i v rezignácii na zdôrazňovanie historických hodnôt, teda aj zmysluplnosti vyučovanie dejepisu. V týchto súvislostiach sa však dá pripomenúť aj iný aspekt nejednoznačného vzťahu história ako veda – dejepis: tie, doteraz prinajmenej na Slovensku veľmi rozpačito vyznievajúce, pokusy vysvetľovať dejepisné učivo na základe dedukcie vychádzajúcej z prítomnosti a postupujúcej do minulosti (krok za krokom sa hľadá predchodkyňa aktuálnej hypotézy, potom predchodkyňa tejto predchodkyne atď.), ktoré sa v skutočnosti opierajú aj o snahy istých akademických kruhov historikov prepojiť históriu s prírodnými vedami, by zapojením digitálnych techník vysvetľovania jednotlivých tém mohli oveľa jednoduchšie získať presvedčivejšie impulzy.

V slovenských podmienkach chýbajúceho precíznejšieho výskumu akejkolvek z uvedených otázok však už prvé diskusie nad pôvodne veľkoryso poňatým projektom digitalizácie učiva zastrešovaného Štátnym pedagogickým ústavom MŠ SR ukázali, že prinajmenej v časti, ktorá sa má venovať spoločenskovedným školským predmetom, je nejasný samotný zámer, ku ktorému treba dospieť. Širšie spracované koncepčné otázky – čo špecifické potrebuje zohľadniť multimedialna dejepisná pomôcka vzhľadom na povahu svojho predmetu, ako a v čom sa takto spracované dejepisné pomôcky musia odlišovať od častejších a známejších pomôcok pripravovaných pre výučbu prírodovedných predmetov – tie v našom prostredí fakticky nejestvujú.¹⁷ Lepšie povedané, väčšina z nich sa u nás akoby začala klásť a v odbornej verejnosti vnímať práve v súvislosti so spomenutým projektom digitalizácie učiva základných a stredných škôl v Slovenskej republike.

Ako sa neskôr ukázalo, v takýchto neujasných zámeroch tkvel asi základný problém celého projektu, na ich prípadné skoršie precízovanie však riešitelia prizvaní do čiastkových tímov projektu nemali vplyv. Predstava, že vlastne pôjde o elektronický prepis textu už používaných učebníc, sa v expertnom tíme zaoberajúcom sa digitalizáciou učiva dejepisu relatívne skoro opustila s poukazom na skutočnosť, že „zoskenovať“ existujúce učebnice je možné aj bez pomoci špecialistov na výučbu toho ktorého predmetu, pričom skenery používané v súčasnosti napr. na digitalizáciu archívnych fondov pracujú veľmi rýchlo, efektívne, v istom zmysle takmer „samostatne“, resp. s príspevom čisto technickej obsluhy. Nezanedbateľnými sa ukázali aj viaceré ďalšie dôvody neefektivity alebo skôr momentálnej neefektivity takéhoto cieľa v našich podmienkach. Hodnotu a možnosti prípadného elektronického „prepísania“ printovej učebnice to prirodzene neznižuje. Pri vopred neujasných zámeroch a krátkosti času, ktorý bol projektu napokon vymedzený, sa však nedospelo ani k odpovedi na núkajúcu sa možnosť – pripraviť CD

¹⁷ Isté pokusy, ako by to mohlo vyzeráť, robia zhruba tretí akademický rok študenti Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v rámci projektového typu voliteľných kurzov Vyučovanie histórie v 21. storočí. Na tomto mieste však treba hneď skonštatovať, že študentské projekty, akokoľvek úspešné i podnetné, nemôžu mať za svoj prvotný cieľ riešenie širších koncepčných otázok vzťahu dejepis a jeho mediálna podoba. O to viac, že tomu, aby získali praktické skúsenosti z využitia médií vo výučbe – overili si vlastný projekt v pedagogickej praxi – študentom často bránia ich vlastní školiaci pedagógovia.

alebo on-line formu printovej učebnice, ktorá by využila digitálne možnosti na zefektívnenie didaktickej časti textu používaných dejepisných učebníc.

Nakoľko teda projekt pomohol kryštalizovať predstavy a postoje o možnostiach a limitoch výučby pomocou mediálnych prostriedkov? Expertný tím dejepisu sa zhodol na odporúčaníach, že digitalizácia „vzdelávacích obsahov“ dejepisu by mala byť v súlade so štátnym vzdelávacím programom, ale nemala by priamo suplovať klasickú učebnicu, že by mala „*pomôcť učiteľovi kvalitne, názorne predniesť učebnú látku a žiakovi, aby kvalitnejšie, zmyslupnejšie a s väčšou motiváciou sa zoznamoval s minulosťou*“. V prijatých materiáloch sa dokonca klasifikovali kritériá na delenie digitálne spracovanej učebnej látky (na čo najširšie poňaté učebné jednotky – tematické celky, ktoré by obsahovali viac modulov, každý z modulov viac lekcí) a došlo sa dokonca k istej predstave o systéme vnútorného členenia každej lekcie (delenie na výkladovú časť, časť pre interaktívnu prácu učiteľa a žiaka a metodickú časť).¹⁸

A napriek tomu, najnáročnejším problémom, ku ktorému sa nezaujalo jednotné stanovisko v podstate ani do zastavenia projektu, sa stalo ujasňovanie názorov na to, čo je vlastne povaha dejepisu a ako ju pretaviť do mediálnej podoby. Väčšina špecialistov z expertných tímov spoločenskovedných predmetov síce odmietla postupy, ktoré im mali pôvodne slúžiť ako vzorové metodiky pre ich predmety (predstavili sa nám vo forme licencie na multimediálne spracované lekcie prírodovedných „prioritných predmetov“ *Štátneho vzdelávacieho programu* vyučovaných na základných a stredných školách. Všetky tieto metodiky pritom v zásade vychádzali zo zhodných zámerov i zdanlivo zhodných prístupov: zdôrazňovali komplexnosť a flexibilitu podoby digitálneho učiva, prispôbovanie jeho funkcionality potrebám štúdia podľa stupňa škôl i individuálnych potrieb a úrovní žiakov, komplexnosť a univerzálnosť metodiky, okamžitú spätnú väzbu, názornosť, vizualizáciu, interaktivitu, dynamickosť a v neposlednom rade podporu rozvoja viacerých kompetencií súčasne.¹⁹ V zásade sa vyhranili dve predstavy – jedna obhajovala stanovisko, že aj digitálna podoba dejepisného učiva musí v nevyhnutnej miere zachovať (predstaviť) také špecifiká dejepisu, ako je príbehovosť, narácia. Tieto princípy zachováva aj vytvorená multimediálna podoba učiva *Versaillský systém v strednej Európe*. Ako druhá základná predstava sa vykryštalizoval názor, ktorý viac než naráciu preferoval analýzy sociálnych skutočností a v elektronickej prezentácii dejepisného učiva vidí hlavne možnosť precvičovať varianty a kombinácie rôznych možností sociálnych skutočností ich akýmsi „vyvolaním do života“ pomocou dostatočného počtu relevantne zadaných informácií („predpokladov“) daného vývoja. Podporovali ho hlavne prívrženci predstavy o užšom spojení výučby dejepisu s občianskou náukou – etikou. Kým prvému prístupu jeho oponenti z expertného tímu dejepis vyčítali zastaranejší prístup k výkladu histórie, druhý prístup vytváral podobu, pre ktorú by sa dali parafrázovať slová použité kedysi na prácu Marca Blocha – „[...] *ľudská bytosť je nahradená virtuálnou* [...]“. Otázka ako sprostredkovať, ale i vytvárať „historický kód“ je v súčasnosti páľčivou otázkou našich nových dejepisných učebníc práve vychádzajúcich v tlačenej podobe; ukázalo sa však, že v multimediálnej podobe sa interpretuje ešte vyhranenejšie.

V každom prípade, celý slovenský projekt digitalizácie učebnicových textov skončil predčasne, resp. bol prerušený. O jeho prípadnom pokračovaní sa viedla a vedie značná polemika na stránkach novín a časopisov. Nevieme teda povedať, či by sa z dvoch predstáv o digitalizácii

¹⁸ Zápisnica č. 2 z porady expertného tímu dejepis, 13. 9. 2010. Osobný archív M. T.

¹⁹ VALENTA, R. – NEUSCHLOVÁ, V.: *Planéta vedomostí – komplexné vzdelávacie prostredie, nástroje modernej školy a digitálne kurikulum pre základné a stredné školy*. In: Nogová, M. – Reiterová, M. (edd.): *Kurikulum a učebnice z pohľadu pedagogického výskumu*. Bratislava 2009, s. 48–49; RUŽENKOVÁ, M. – LISÁ, V.: *Planéta vedomostí – implementácia moderného didaktického digitálneho kurikula pri výučbe biológie a chémie*. In: Nogová, M. – Reiterová, M. (edd.): *Kurikulum a učebnice z pohľadu pedagogického výskumu*. Bratislava 2009, s. 50.

dejepisného učiva – ktoré sa spracúvali na dvoch odlišných témach – vytvorila jedna. Časť expertného dejepisného tímu však svoju predstavu doviedla do istej záverečnej fázy v spomenutom module *Versaillský systém v strednej Európe*.

Je spracovaný ako hypertextový súbor – jeho používateľ sa cez hypertextové odkazy dostáva do ďalších súborov – tak v horizontálnej, ako i vo vertikálnej rovine. Môže teda dostávať jednak hlbšie, detailnejšie informácie k príslušnému problému, jednak informácie s daným problémom viac či menej bezprostredne súvisiace – nadväzujúce naň. Kritériá možného vzájomného prepájania medzi jednotlivými odkazmi hlavne vo vertikálnej rovine boli spracované podľa jasných kritérií – majú užívateľovi pomáhať objavovať širšie kontexty a súvislosti toho ktorého problému (udalosti, hospodárskeho vývoja a pod.) – takže niektoré linky otvorí len v istých kombináciách, isté „zrolované“ informácie objaví až po preštudovaní istých súvislostí atď. Pri dodržiavaní istej nevyhnutnej roviny však nutne nemusí použiť („otvárať“) všetky stupne výkladu, aby sa zoznámil so základnými skutočnosťami príslušnej problematiky. V tomto sme teda „učebnicoví“ – inými slovami trochu užívateľa vedieme a infikujeme našou interpretáciou – na druhej strane, poskytujeme mu možnosť dopátrať sa mnohovrstevnatejšieho výkladu – čo, ako som už naznačila, práve v elektronickej podobe ide oveľa ľahšie než v tlačenej.

Snažili sme sa čo najviac využiť prednosti vizuálnych médií. Netajíme, že nám išlo aj o tú už spomínanú, emocionálnu pôsobivosť obrazových záznamov. Práve tieto časti – fotografie, zvukové záznamy, krátke videosekvencie z dobových dokumentárnych filmov sme však doplnili metodickými pomôckami – otázkami na formovanie postojov k zdanlivo objektívnej obrazovej informácii, na rozoznávanie kontrastov medzi obrazovým materiálom a slovným komentárom atď. Dobové komentáre využívame napr. i pri snahe zredukovať text na politický slogan. K rokovaniu mierovej konferencie je obrazových a filmových materiálov už relatívne množstvo, väčšie problémy sme mali, resp. máme s takýmto materiálom pri vizuálnom zachycovaní histórie jednotlivých stredoeurópskych krajín.

Nami vytvorená podoba audiovizuálnej pomôcky sa v súčasnosti využíva ako pomôcka didaktickej výučby budúcich učiteľov dejepisu na fakulte. Pri zhodnotení aktuálneho výsledku našej „digitalizácie dejepisného učiva“ možno konštatovať, že nanovo otvára viaceré staré, nové i staronové otázky. Najkomplikovanejším asi stále zostáva spor, či (a prečo) treba študentom vysvetľovať, že historická veda od svojich samých počiatkov skutočne nie je určená rovnakým vzťahom ku skutočnosti ako matematika či prírodné vedy. Dejepis v školských laviciach si to však zaslúži práve v našej „multimediálnej“ súčasnosti. Výučba dejepisu v Slovenskej republike bude, zdá sa, ešte prechádzať značnými turbulenciami, ale je to aj prirodzený jav. Práve preto však môžu skúsenosti susedných stredoeurópskych krajín našim podmienkam veľa napovedať. Sú pre nás v mnohom bližšie a jednoznačnejšie než skúsenosti západoeurópske.

Summary

Imaginings and Reality – Experiences with Digitisation of History Curriculum and History Teaching in the Slovak Republic

The paper analyses some of major still open questions of multimedia form of history teaching in Slovakia in the context of making available the history as a scientific discipline to the history as a school subject. Technical and specific professional Slovak conditions are discussed. A lot of attractive features to teaching of history is introduced by means of media, the continuous visualisation of perception of reality

including historical “reality” is indisputable and in principle beyond our active intervention (teacher’s intervention). However deficiency of more comprehensive research on the pros and cons of digital elements of history teaching is felt in our country compared to other Central European countries. Some more concrete suggestions for Slovak conditions are presented in the article.